

PAUL JOHNSON:

De hjärtlösa människovännerna

Många ledande intellektuella i vår tid visar upp betydande brister i mänsklig inlevelse, hävdar författaren Paul Johnson i detta inlägg, och menar att en viss typ av abstrakta idéer lätt får ersätta omsorgen om de levande människorna.

Urtypen för de "intellektuellt hjärtlösa" är poeten Shelley, som hävdade att han i kraft av sin tankeförmåga stod över sina medmänniskor och vanliga moralnormer. Johnson nämner också Marx, Lenin, Freud och H G Wells som sentida exempel.

Artikeln har tidigare varit införd i Wall Street Journal/ Europe och Marknadsekonomisk Tidskrift.

SvT:s fasta medarbetare Paul Johnson är författare och historiker. Han var tidigare redaktör för tidskriften New Statesman och en av brittiska labours ledande intellektuella. Med bl a "Samhällets fiender" (1977) och "A History of the Modern World" (1983) har han etablerat sig som en av socialismens och kulturradikalismens skarpaste vedersakare.

De sista 200 åren har de intellektuellas makt stadigt vuxit. De har alltid haft makt, givetvis, eftersom intellektuella i form av präster, skrivare och spåmän gjort anspråk på att kunna leda samhället från begynnelsen. Från Voltaires och Rousseaus tid har den världslige intellektuelle fyllt det tomrum som prästerskapets minskade betydelse efterlämnat, och har därmed också framstått som mer arrogant, uthållig och farlig än i sin teologiska form.

Det var Percy Bysshe Shelley som i sin skrift "Till poesins försvar" 1821 formulerade vad jag skulle vilja kalla de intellektuellas gudomliga rätt. "Diktare", skrev han, "är världens inofficiella lagstiftare." Detta anspråk tas i dag som självklart av den stora och formlösa massa som ser sig som "de intellektuella" eller "intelligentsian". De intellektuellas praktiska betydelse har ökat enormt sedan dess. Som litteraturkritikern Lionell Trilling skriver, "Intellektet har gått samman med makten som kanske aldrig förr i historien, och anses i dag självt vara en form av makt".

Jag tror själv att den tänkande delen av mänskligheten är uppdelad i två grupper: de som är intresserade av människor och bryr sig om dem, och de som är intresserade av idéer. Den första gruppen utgör pragmatikerna och brukar rekrytera de bästa statsmännen. Den andra är de intellektuella, och i den mån dessas intresse för idéer är lidelsefullt, och därtill programmatiskt, är risken stor att de missbrukar den makt som de får. Ty i stället för att låta sina idéer om politik formas genom människor som kunnat iakttä hur folk verkligen uppträder och vad de egentligen önskar, ändrar de intel-

lektuella på ordningen och härleder sina idéer ur principer, varpå de söker påtvinga levande män och kvinnor dessa principer.

Nästan alla intellektuella hävdar sig älska mänskligheten och vilja arbeta för dess förbättring och lycka. Men det är mänsklighetens idé som de älskar, snarare än de konkreta individer som utgör den. De älskar mänskligheten i allmänhet, mera än de särskilda männen och kvinnorna. Då de älskar mänskligheten som idé kan de också frambringa lösningar som idéer. Häri ligger en fara, ty så snart människorna kommer i konflikt med "lösningen som idé", ignoreras eller avfärdas de som icke representativa. I den mån de fortsätter att stå i vägen för idén behandlas de med växande fientlighet och betecknas snart som fiender till mänskligheten i allmänhet. Därmed öppnas vägen för vad H G Wells, en typisk kompromisslös intellektuell på sin tid, med gillande kallade "det nödvändiga mordet". "Likviderandet av klassfienderna", för att använda Lenins uttryck, och "den slutgiltiga lösningen" som national-socialisterna kallade det, är bägge den intellektuella processens slutpunkt.

Okänslighet inför andra människors behov och åsikter är sannerligen kännetecknande för dem som lidelsefullt intresserar sig för idéer. Intresset riktas därmed i första hand mot hur dessa idéer utvecklas i deras egna hjärnor. De blir, i ordets sanna betydelse, egocentriska. De intellektuellas likgiltighet eller fientlighet riktas inte bara mot dem som inte passar in i deras planer för mänskligheten i allmänhet, utan också mot dem i deras egen krets som av något skäl inte vill samarbeta i denna plan.

Ju mer jag studerat ledande intellektuellas liv, desto tydligare har jag tyckt mig kunna urskilja härjningarna av ett genomgående, försvagande plågoris, som jag vill kalla idéernas hjärtlöshet. De nya, sekulariserade intellektuella har sedan de uppkom som grupp frambragt flera typiska exempel på detta.

Shelley (1792–1822) var prototypen, vad de anglosaxiska länderna beträffar, för den moderne, progressive intellektuelle i Västerlandet. Han myntade uttrycket att den intellektuelle har rätt att söka påverka händelseutvecklingen. Poeten, och i förlängningen den intellektuella klassen som helhet, var den sanna lagstiftaren i kraft av sin renhet, sin hängivenhet för idéer, som inte den vanliga människan antogs kunna dela, samt i kraft av sin *intresselöshet*.

Shelley visade samtidigt genom sitt eget liv vad som är progressiva intellektuellas betecknande fel: oförmågan att anpassa sin allmänna välvilja till sitt personliga uppträdande. Hans behandling av praktiskt taget varje individ över vilken han tilläts utöva någon känslomässig eller fysisk makt var, enligt det allmänna anständighetsmått han avskydde så, avskyvärd.

Den skicklige exploitören

Varje fluga som kom hans heta flamma nära blev bränd. Hans första hustru, Harriet, och hans älskarinna, Fay Godwin, begick båda självmord när han övergav dem. I sina brev klagade han bittert över dessa handlingar, därför att de gav honom sorger och besvär. Det fanns tecken på att han var på väg att överge sin andra hustru, Mary (som skrev boken om Fran-

kenstein), när hon dog genom drunkning och därmed miste förmågan att skada. De barn han hade med Harriet fick ställas under förmynderskap. Han utplånade dem totalt ur sitt medvetande, och skrev aldrig en rad till dem. Ett annat barn utom äktenskapet dog i ett hem för hittebarn i Neapel, där hon övergivits av sin far.

Shelley var särskilt skicklig på att utnyttja kvinnor och tjänare. Han förstörde tillvaron för en lärarinna, Elizabeth Hitchener, genom att såväl förföra henne bokstavligt som intellektuellt, samt göra att hon kom i klammeri med rättvisan, liksom genom att låna 100 pund av hennes besparingar (som aldrig återbetalades), för att till sist överge henne under klagan över hennes trångsynthet och själviskhet. Han lämnade en sky av offer efter sig, oftast hyresvärdinnor och handlare. Han hade alltid betjänter, men få av dem fick sin betalning.

Shelleys framfart skakade aldrig hans suveräna tro på vad han kallade "min beprövade och oföränderliga integritet". Kritik, också väl underbyggd sådan, lämnade honom ligkiltig: "Jag återtog snabbt den oberördhet," skrev han, "som åsikten om något eller någon bortom det egna medvetandet förtjänar." För en god vän förklarade han varför han övergivit sin hustru och flytt med en annan kvinna: "Jag är helt säker på att jag härigenom kommer att kunna bli en mer uthållig vän, en nyttigare människovän, en ivrigare försvarare av sanning och dygd."

Karl Marx (1818–1883) var också han övertygad om att han borde sätta idéerna över människorna. Hans kompromisslöshet och ofta tanklösa grymhet mot sina närmaste kom på ett sätt att förebåda den

omfattande grymhet som hans idéer skulle främja när de till sist blev mönstret för den sovjetiska statspolisen. Hans far, som fruktade honom, upptäckte den avgörande bristen: "I ditt hjärta", skrev han till sin son, "dominerar egoismen." Marx var särskilt avogt inställd till sin mor, som förebrådde honom för hans ekonomiska vidlyftigheter och ständiga jakt på kontantlån. Så synd, påpekade hon, att han inte försökte skaffa sig ett eget kapital, i stället för att bara skriva om det.

Det fanns ett enormt gap mellan Marx jämlikhetsidéer och hans faktiska livsstil.

Var på er vakt mot de intellektuella.

På ett eller annat sätt ärvde han betydande penningssummor. Han hade aldrig mindre än två betjänter. Han fasade för vad han kallade "en rent proletär hållning". Han lät sin fru skicka ut visitkort där hon beskrevs som "née friherrinna Westphalen". Han kunde aldrig låta sina tre döttrar utbilda sig för ett yrke eller lära sig något utom att spela piano. Han höll skenet uppe genom att pantsätta bordssilvret och t o m sin frus klänningar. Han förförde sin hustrus tjänsteflicka, fick en son med henne, och tvingade Friedrich Engels att ta på sig faderskapet. Marx dotter Eleanor lät en gång i ett brev undslippa sig ett *cri de coeur*: "Är det inte underbart, när man tänker närmare på saken, hur sällan vi tycks praktisera allt det fina som vi predikar – för andra?" Hon begick senare självmord.

Marx hela liv var en uppvisning i känslomässig eller finansiell utsugning – av hans fru, hans döttrar, hans vänner. Inför

Marx liv slår det en att roten till människornas olycka och särskilt utsugningens misär inte ligger i utsugning genom människokategorier eller klasser, utan i den personliga utsugningen genom själviska individer.

Inte heller är denna likgiltighet mot andra en rent mänsklig brist hos en framträdande personlighet. Den är tvärtom central för Marx hela verk. Han var inte intresserad av verkliga människor, hur de kände eller vad de önskade sig. Han träffade aldrig någon medlem av proletarietet, utom från talarstolen vid möten. Han besökte aldrig en verklig fabrik, och tillbakavisade Engels förslag därom. Han sökte aldrig träffa eller intervjuva en livslevande kapitalist, med undantag för en onkel han hade i Holland. Från första till sista stund utnyttjade han endast böcker som informationskälla, särskilt offentligt tryck.

En bra människa, men . . .

Det är knappast någon tillfällighet att Lenin inte satte sin fot i en fabrik förrän han blev Sovjets diktator och aldrig, såvitt vi vet, hade någon närmare kontakt med de arbetare vars liv han sade sig ha rätt att förbättra. Han var också han en bibliotekssocialist. Inte heller Stalin sökte upp arbetare eller bönder för att ta reda på vad de egentligen önskade; i stället var han en stor dyrkare av statistiska beräkningar. Vilka faktamassor dessa monster slukade, innan de började sluka människor! Man kan nog säga att vägen till Gulag är stenlagd med oskrivna doktorsavhandlingar.

Många har naturligtvis beklagat att marxismen följer sin upphovsman i den-

nes oberördhet inför människor som känande, levande humana varelser. Om bara Marx, säger man ibland, ändå haft tillfälle att läsa Sigmund Freud! Men om vi ser på Freuds liv, finner vi samma åtskillnad: en oöverstiglig klyfta mellan teori och praktik, mellan idéer och människor. Visserligen var Freud (1856–1939) till skillnad från Shelley och Marx på många sätt en god människa, ja t o m en hjältemodig sådan.

Men han var samtidigt exempel på en människa som aldrig låter sina idéer förbättra sitt eget liv eller prägla sitt samarbete med andra. Till skillnad från Marx lät han sig inte ledas av böcker. Han skådade in i sitt eget inre, och tyckte sig där finna en outtömlig källa till säkerhet. Freud var hela sitt liv den dominerande, manlige patriarken. Hans hustru var föga mer än hans uppapperska, som t o m satte tandkräm på tandborsten i gammal stil.

Med henne diskuterade han aldrig sina verk eller teorier, och han uppmuntrade henne aldrig att omsätta hans idéer i barnens fostran. Det gjorde han inte heller själv. Han sände sina söner till familjens doktor för att de skulle få lära sig om livets realiteter. Hans stora hushåll cirklade helt kring hans egna behov och vanor. När en besökare tog upp ett freudianskt tema, svarade Freuds hustru spetsigt: "Sådant där talar vi aldrig om här."

Det fanns drag av utnyttjande både i hans familjeliv och i hans behandling av lärjungarna. Män som Adler och Jung beskyldes för "förräderi" och fördömdes som "hädare". Värst av allt, han skrev om deras "moraliska galenskap". Han kunde inte tro att den som en gång kommit under hans inflytande och som sedan brutit sig lös kunde vara helt frisk. Han trodde

att avvikare som Jung i själva verket behövde psykiatrisk vård.

Lika frustrerade blir moderna progressiva intellektuella inför dem som inte delar deras idéer. Jag har just läst en bok av Robert L Heilbroner kallad "The Nature and Logic of Capitalism". Det finns inga tecken på att författaren vet mera än Marx om kapitalister eller om vad som driver dem. Heilbroner antar helt enkelt att kapitalismen främst gäller maktutövning över människor. Detta förefaller mig vara totalt nonsens. Självt är jag böjd att hålla med dr Johnson när han hävdar: "Sir, en människa är sällan så oskyldigt sysselsatt som när hon tjänar pengar." Johnsons mening delades av John Maynard Keynes. "Det är bättre", skrev denne, "att en man tyranniserar sitt bankkonto än att han tyranniserar andra människor."

Johnson och Keynes tillhörde båda de många intellektuella som inte gav efter för frestelsen att styra och ställa med andra, en frestelse som även kan angripa intellektuella inom vad de flesta skulle anse som högern. Ayn Rand, till exempel, filosofen och romanförfattaren, som själv förespråkade individens värdighet och rätt att stå fri från andras påverkan, förödmjukade och dominerade likväl många som kom att råka henne privat.

Men det finns goda skäl till att de flesta intellektuella på detta område delar socialisternas åsikt. Keynes når problemets kärna, ty det är långt mindre farligt att vara girig än maktlysten, särskilt när lustnaden gäller makt över människor. Det är inte formulerandet av idéer, hur felaktiga de än må vara, utan önskan att tvinga dem på andra, som är den intellektuelles dödssynd. Det är också därför han har så

lätt att omfatta vänsteråsikter. Kapitalismen bara uppstår, om ingen söker hindra den. Det är socialismen som måste konstrueras, och som regel påtvingas folk med våld, vilket från början ger de intellektuella en långt större roll att spela.

Den progressive intellektuelle när vänemässigt Walter Mitty-visioner av hur makt utövas. Freud beskrev sig till exempel själv som en låtsas-conquistador (med hans eget uttryck), fast hans vapen var pennan och inte svärdet, och han påver-

Människor måste alltid komma före idéer och inte tvärtom.

kade historien genom arméer av efterföljare snarare än med soldater. Kanske just därför att de själva för tillbakadragna liv har intellektuella en märklig lidelse för våld, åtminstone i teorin. Några utövar det förstås även i praktiken. Mer typiskt är dock att intellektuella under besvärad osäkerhet och med slingrande ord stödjer och rättfärdigar våld, så att de idéer de gillar kan påtvingas en motspänstig mänsklighet.

Appåder från länstolen

Under 1900-talet har aptiten på våld i hävdandet och förverkligandet av idéer låt vara efter 1800-talsförebild blivit de intellektuelles verkliga last. Man kan tänka på de upprepade uttrycken för beundran från många intellektuella för hänsynslösa handlingsmänniskor, liksom på den långa raden av våldets hjältar: Stalin, Mao Tse-Tung, Castro, Ho Chi Minh.

Ibland protesterar intellektuella inför

dödandets omfattning, de "nödvändiga mordens" blotta antal. Ändå godtar de nästan alltid principen, att de socialistiska paradisen om så krävs måste resas på våldets grundvalar. Jag minns väl hur min gamle redaktör, Kingsley Martin, i New Statesman älskvärt förebrådde Mao Tse-Tung som just massakrerat tre miljoner människor: "Var det verkligen nödvändigt för Ordföranden att döda så många?" Detta resulterade i ett brev från hans gamle liberale vän Leonard Woolf. Kunde inte Mr. Martin tala om för läsarna, undrade Woolf, "vilket maximalt antal döda som kunde ha ansetts rimligt?"

Medan de intellektuella i Väst i sina länstolar applåderade och förlät, deltog intellektuella på andra håll i och ledde i flera fall de stora slakterna i modern tid. Många hjälpte till att skapa Tjekan, föregångaren till dagens KGB. Intellektuella var framträdande i alla stadier av den utveckling som ledde fram till judeutrotningen under nazismen. Det som skedde i Kambodja på 1970-talet, när mellan en femtedel och en tredjedel av nationen svältes till döds eller mördades, var helt igenom ett verk av en grupp intellektuella, som nästan undantagslöst var lärjungar till Jean-Paul Sartre — "Sartres barn" som jag kallar dem.

Varhelst människor och regimer söker påtvinga människor idéer, varhelst den sociala ingenjörskonsten sätts igång och skovlar kött och blod i mängder som vore

det jord eller cement, där finner man också de intellektuella i överflöd. Att flytta på människor är typiskt för alla slags socialism, vare sig sovjetisk socialism, eller tysk nationalsocialism, eller till exempel för den märkliga form av etnisk socialism som kallas apartheid, som vi finner i Sydafrika. Det är värt att notera att denna egenartade idéblandning från början till slut är skapad av intellektuella, närmare bestämt vid den socialpsykologiska institutionen på Stellenbosch-universitetet. Andra afrikanska totalitära ideologier är också de skapade av lokala intellektuella, vanligen sociologer.

En av vårt århundrades lärdomar blir därför: Var på er vakt mot de intellektuella. Inte bara bör dessa hållas borta från maktens kretsar, de bör också mötas av omsorgsfull misstänksamhet så snart de söker ge kollektiva råd. Varning för kommittéer, konferenser och sammanslutningar av intellektuella! Ty intellektuella är långt ifrån individualister och nonkonformister, de är i själva verket ultrakonformister inom cirklar formade av dem vars gillande de söker och värderar. Det är detta som *en masse* gör dem så farliga, ty det gör att de kan skapa kulturella klimat, som i sig själva ofta ger upphov till irrationella, våldsamma och tragiska handlingslinjer.

Kom alltid ihåg, att människor alltid måste komma före idéer och inte tvärtom.